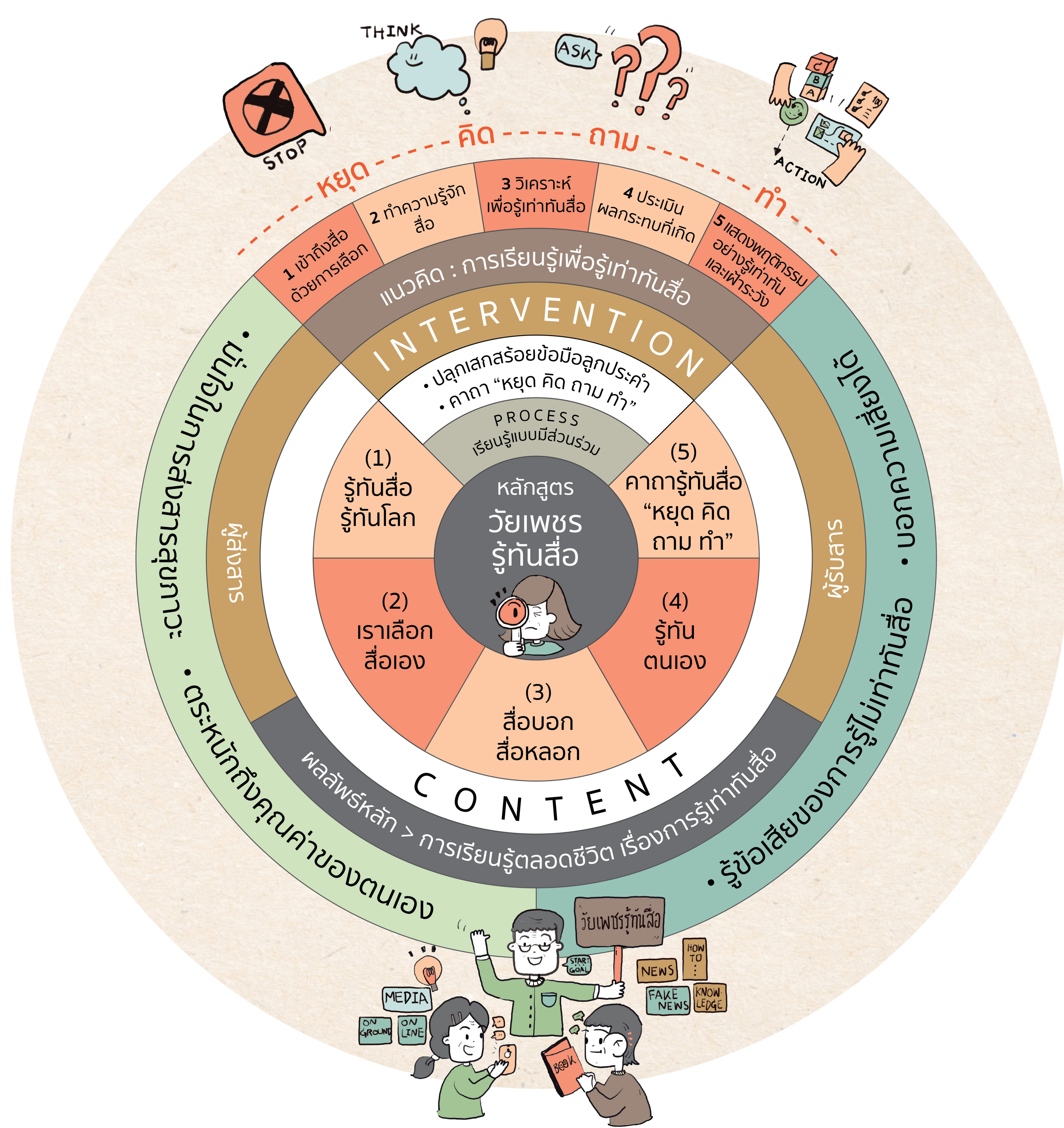

โครงการผู้สูงอายุรู้ทันสื่อ: สร้างหลักสูตรและขยายเครือข่ายนักสื่อสารสุขภาวะ

(Media Literate Elderly: Creating Media Literacy Course and Expanding Networks of Communicators for Well-being)

รศ.ดร.นันทิยา ดวงกวมเมศ

รศ.ดร.ขวัญจิต ศศิวงศาโรจน์ และดร.สิรินทร พิบูลกานุวัฒน์

จุดเริ่มต้นโครงการ

ประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุตั้งแต่ พ.ศ. 2548 และมีจำนวนประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และคาดว่าในปี พ.ศ. 2564 จะมีประชากรสูงอายุถึงร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมด ทำให้กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ (Complete Aged Society) จำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อพัฒนาประเทศไทย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ผู้สูงอายุจะมีปัญหาด้านจิตใจที่มาจากความรู้สึกเหงา โดดเดี่ยว ปัญหาช่องว่างระหว่างวัยแล้ว ยังพบปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบที่จากการบริโภคสื่ออย่างไม่รู้เท่าทันในกลุ่มผู้สูงอายุที่มากขึ้น ถูกหลอกลวง เอารัดเอาเปรียบ และถูกหลอกให้ซื้อสินค้าด้วยคุณภาพจากโฆษณาที่อวดอ้างสรรพคุณเกินจริง ทำให้ต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง และบางครั้งเพิ่มปัญหาทางสุขภาพให้ซับซ้อนหรือรุนแรงขึ้น

นอกจากนี้ การขาดทักษะการใช้สื่อประเภทสื่อสังคมออนไลน์อย่างรู้เท่าทันไม่เพียงแต่จะทำให้ผู้สูงอายุเผชิญกับปัญหาข้างต้น แต่ยังหลงกลมิฉวยชีพที่แฝงเข้ามาได้ง่ายอีกด้วย จึงเกิดโครงการขึ้น โดยดำเนินงานเชิงรุกในการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในการบริโภคสื่อและเสริมสร้างการเป็นนักสื่อสารสุขภาวะที่มีทักษะการรู้เท่าทันสื่อ สารสนเทศ และดิจิทัลให้กับผู้สูงอายุกลุ่มต่างๆ

โครงการนี้เป็นการทำงานต่อยอด ขยายผล และยกระดับงานสร้างเสริมการรู้เท่าทันสื่อให้ผู้สูงอายุไทยในเมืองและชนบท พร้อมขยายผลให้แก่นำผู้สูงอายุใน 5 พื้นที่

โดยจัดทำ “หลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อ” และออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อสร้างการรู้เท่าทันสื่อที่สอดคล้องกับลักษณะของผู้สูงอายุไทย และเสริมสร้างทักษะการจัดการเรียนรู้เพื่อขยายผลสร้างการรู้เท่าทันสื่อให้ผู้สูงอายุอื่นๆ ให้แก่ นักสื่อสารสุขภาวะวัยเพชร (นสส. วัยเพชร) ที่เป็นผลผลิตจากโครงการสูงวัยไม่เสเพลอย่างสนุกสนาน เพื่อให้สามารถทำหน้าที่เป็น “นสส. วัยเพชร ครู ก” ของหลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อที่สร้างขึ้นได้

วัตถุประสงค์

1. สร้าง “หลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อ” และคู่มือการจัดการเรียนรู้ประกอบหลักสูตรสำหรับผู้สูงอายุไทยในเมืองและชนบท
2. พัฒนาศักยภาพการสื่อสาร นสส. วัยเพชร ให้มีความสามารถในการขยายผลและสร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชนรู้เท่าทันสื่อ
3. สื่อสารสาธารณะสร้างการรับรู้หลักสูตร “วัยเพชรรู้ทันสื่อ” และ “นสส. วัยเพชร” เพื่อผลักดันสู่ระดับนโยบาย

กลุ่มเป้าหมาย

1. นักสื่อสารสุขภาวะวัยเพชรแกนนำ ที่เคยผ่านการเสริมศักยภาพการรู้เท่าทันสื่อในโครงการระยะแรก
2. นักเรียนผู้สูงอายุที่สมัครใจเข้าอบรมเสริมศักยภาพทักษะการถ่ายทอดและจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อฯ เพื่อเป็น นสส. วัยเพชร ครู ก จากโรงเรียนผู้สูงอายุ 5 โรงเรียน ได้แก่

สถาบันภูมิปัญญาพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนผู้สูงอายุเทศบาลนครสกลนคร จังหวัดสกลนคร โรงเรียนผู้สูงอายุเฉลิมพระเกียรติฯ จังหวัดสุพรรณบุรี รีสอร์ทผู้สูงอายุเทศบาลตำบลชะมาย จังหวัดนครศรีธรรมราช และโรงเรียนผู้สูงอายุเขตนานาวา กรุงเทพมหานคร โดยมีผู้ที่ผ่านการอบรมและฝึกสอนเป็น นสส. วัยเพชร ครู ก 72 คน แบ่งเป็น นสส. วัยเพชร 47 คน และนักเรียนผู้สูงอายุ 25 คน

ขั้นตอนการดำเนินงาน

การดำเนินงานใช้แนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) ร่วมกับแนวทางการวิจัยกึ่งทดลอง (Quasi-experimental research approach) ซึ่งสามารถแบ่งขั้นตอนการดำเนินงานเป็น 6 ขั้นตอน

ขั้นตอนที่ 1 สร้างหลักสูตรผู้สูงอายุรู้ทันสื่อและการออกแบบการจัดการเรียนรู้

โดยคำนึงถึงกลุ่มผู้เรียนที่เป็นผู้สูงอายุ นำแนวคิดการรู้เท่าทันสื่อ การจัดการเรียนรู้เพื่อผู้สูงอายุ และผลการวิจัยจากโครงการฯ ในปีที่ผ่านมาและที่เกี่ยวข้อง เป็นข้อมูลป้อนเข้า (Input) ในการออกแบบเนื้อหาและกิจกรรมการจัดการเรียนรู้เรื่องการรู้เท่าทันสื่อสำหรับผู้สูงอายุไทย การวิพากษ์ หลักสูตรฯ และคู่มือการจัดการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาปรับปรุงหลักสูตรฯ และกิจกรรมการจัดการเรียนรู้

ขั้นตอนที่ 2 นำหลักสูตรฯ ไปทดลองใช้

พร้อมกับการอบรมทักษะการเป็น ครู ก ในกลุ่มเป้าหมายหลัก คือ นักสื่อสารสุขภาวะผู้สูงอายุแกนนำ (นสส. วัยเพชร) และนักเรียนสูงอายุที่สมัครใจเข้าร่วมอบรม พร้อมประเมินสมรรถนะการเป็นครูและการรู้เท่าทันสื่อก่อนการทดลองด้วยแบบประเมิน (Pre-test)

ขั้นตอนที่ 3 พัฒนาปรับปรุง สู่ “หลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อ”

โดยใช้ข้อมูลจากการทดลองฯ การสังเกต และข้อเสนอแนะของ นสส. วัยเพชรที่เข้าอบรมเป็นครู ก

ขั้นตอนที่ 4 นำ “หลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อ: เนื้อหาและวิธีการสอน” ไปใช้สอนโดย นสส. วัยเพชร ครู ก

นำ “หลักสูตรวัยเพชรรู้ทันสื่อ: เนื้อหาและวิธีการสอน” ของนสส. วัยเพชร ครู ก พร้อมประเมินสมรรถนะการเป็นครูและการรู้เท่าทันสื่อหลังการทดลองฝึกสอนด้วยแบบประเมิน (Post-test) ควบคู่กับการสนทนากลุ่ม (Focus group discussions) และการสังเกต

ขั้นตอนที่ 5 ขับเคลื่อนผลักดันนโยบาย

เพื่อให้ “หลักสูตรวัยเพชรรุ่นสั้น” ถูกนำไปใช้สร้างเสริมการเรียนรู้เท่าทันทันสมัยให้ผู้สูงอายุในสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง โดยใช้ความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ในการขับเคลื่อนเชิงนโยบายทั้งระดับประเทศและระดับท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 6 สื่อสารสาธารณะ

ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่างๆ และการจัดแถลงข่าวเปิดตัวหลักสูตรฯ และ นสส. วัยเพชร ครู ก จาก 5 พื้นที่ พร้อมพิธีลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือกับหน่วยงานที่ร่วมขับเคลื่อนผลักดันเชิงนโยบายระดับประเทศและระดับท้องถิ่น

7 Key Success “หลักสูตรวัยเพชรรุ่นสั้น”

1. **ได้รับข้อมูลจากผู้เชี่ยวชาญ** เพื่อการพัฒนาหลักสูตรฯ จากผู้เชี่ยวชาญที่เป็นทั้งนักวิชาการ นักวิชาชีพ ผู้ที่มีประสบการณ์ จากหลากหลายศาสตร์
2. **ตกผลึกองค์ความรู้** รวมถึงการสกัดองค์ความรู้ทางวิชาการสู่การประยุกต์ใช้เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนาผู้สูงอายุของคณะผู้วิจัย
3. **ทักษะการบูรณาการและการประยุกต์** ใช้ศาสตร์ที่เป็นความเชี่ยวชาญของนักวิจัยแต่ละคน ได้แก่ ศาสตร์ด้านผู้สูงอายุ การรู้เท่าทันสื่อ การสื่อสารระหว่างบุคคล และทุนทางวัฒนธรรม เพื่อเป้าหมายในการสร้างหลักสูตรวัยเพชรรุ่นสั้นที่เข้าถึง เข้าใจ และพัฒนาผู้สูงอายุได้จริง
4. **ท้องถิ่นให้ความร่วมมือ** ท้องถิ่นให้ความสำคัญและดูแลเอาใจใส่ในการนำเอาหลักสูตรฯ ที่สร้างขึ้นไปทดลองพร้อมช่วยปรับแต่งเนื้อหาให้เข้าใจง่ายเพื่อเอื้อให้ผู้สูงอายุสามารถสอนได้ด้วยตนเอง และสะท้อนปัญหาในการใช้หลักสูตรฯ ให้คณะผู้วิจัย
5. **เข้าใจผู้สูงอายุ** ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมการฝึกสอนมีความเข้าใจผู้สูงวัยด้วยตนเอง จึงปรับลดปริมาณเนื้อหาและความเป็นวิชาการให้อยู่ในศักยภาพที่จะสอนได้ ซึ่งสะท้อนให้คณะผู้วิจัยตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับเนื้อหาหลักสูตรให้ง่ายและน้อยลง
6. **ตั้งใจ พยายาม และมีส่วนร่วม** ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมการฝึกสอนมีความตั้งใจและพยายามที่จะมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรฯ ด้วยการให้สะท้อนความคิดเห็นและประเด็นที่ยังเป็นจุดอ่อนของหลักสูตรฯ
7. **เปิดโอกาส** ผู้สูงอายุสามารถใช้หลักสูตรฯ ได้อย่างยืดหยุ่น เช่น การใช้ภาษาถิ่นในการสอน การคิดกิจกรรมตั้งสติก่อนสตาร์ทที่สอดคล้องกับความถนัดและวิถีวัฒนธรรมของผู้เรียนในแต่ละพื้นที่

3 Key Success การพัฒนาหลักสูตรสฤภาวะวัยเพชร ครู ก

1. มองเห็นความสำคัญของการรู้เท่าทันสื่อ

นสส. วัยเพชร ครู ก เห็นความสำคัญและประโยชน์ของการรู้เท่าทันสื่อที่มีต่อตนเอง มีทัศนคติที่ดีต่อการทำหน้าที่เป็นผู้สอน และการเผยแพร่ความรู้ มีต้นทุนประสบการณ์ด้านการสอนมาก่อน มีพื้นฐานการศึกษาที่ดี สมาชิกของทีมผู้สอนมีความสัมพันธ์ที่ดีและมีการพบปะทำกิจกรรมอื่นๆ ร่วมกันครอบครัวสนับสนุนและเข้าใจการมาทำกิจกรรม และสามารถประยุกต์ใช้วัฒนธรรมท้องถิ่นในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้

2. กำลังใจและมองเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุ

ผู้บริหารองค์กรส่วนท้องถิ่นและผู้บริหารโรงเรียนผู้สูงอายุ ให้กำลังใจ (Moral support) นสส. วัยเพชร ครู ก และต่อยอดความสำคัญของการที่ผู้สูงอายุได้รับการเสริมศักยภาพให้เป็นผู้สอนเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อ

3. นักวิจัยเข้าใจธรรมชาติผู้สูงวัย

นักวิจัยเข้าใจธรรมชาติและข้อจำกัดของผู้สูงอายุ ยืดหยุ่น ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ได้รวดเร็ว ไม่ยึดติดกับรูปแบบที่ได้วางแผนและออกแบบไว้ มีการติดตามและสื่อสารกับผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่อง

มีทักษะการเป็นพี่เลี้ยงหรือ Facilitator ที่เป็นมิตรและเป็นกันเอง เต็มใจสนับสนุนงานด้านวิชาการอื่นๆ ที่ท้องถิ่นหรือผู้สูงอายุต้องการความช่วยเหลือ นั่นคือเป็นความสัมพันธ์แบบ Reciprocity และมีจุดยืนในการทำงานวิจัยที่เน้นประโยชน์ของผู้ร่วมโครงการเป็นหลัก

2 Key Success โครงการผู้สูงอายุรุ่นสั้น: สร้างหลักสูตรและขยายเครือข่ายนักสื่อสารสฤภาวะ

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของการสร้างหลักสูตรฯ และการพัฒนา นสส. วัยเพชร ครู ก สะท้อนให้เห็นวิธีการดำเนินงานหลัก 2 วิธี ซึ่งนำไปสู่ผลกระทบต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสฤภาวะของผู้สูงอายุ คือ การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม (Participatory Communication) และการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action)

ปัญหาและอุปสรรค

บางพื้นที่ขาดปัจจัยเงื่อนไขที่จะช่วยเสริมสร้างศักยภาพการเป็น ครู ก โดยเฉพาะการขาดต้นทุนประสบการณ์ด้านการสอน ไม่ให้ความสำคัญกับกระบวนการและการฝึกซ้อมอย่างต่อเนื่อง ไม่แบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน และการยังทำงานไม่เป็นทีมที่สอดคล้องประสานกัน

วิธีการหลัก

วิธีการดำเนินงานที่นำไปสู่การสร้างผลกระทบต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตเรื่องการเรียนรู้เท่าทันสื่อและสฤภาวะของผู้สูงอายุ